

УДК 00+002.2+22+53+81+930

Р. М. Пляцко, д-р. фіз.-мат. наук, старший науковий співробітник
Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я.С. Підстригача
НАН України, Україна

ІВАН ПУЛЮЙ: ВИЗНАННЯ

R. Plyatsko, Dr.

IVAN PULUJ: RECOGNITION

Унікальний, феноменальний талант Івана Пулюя яскраво проявився у багатьох різноманітних інтелектуальних сферах. Основні напрямки його діяльності охоплюють:

1. Фізика (молекулярна фізика, катодні та X-промені);
2. Електротехніку: теоретичну, практичну і промислову енергетику;
3. Винаходи;
4. Педагогічну й науково-організаційну діяльність;
5. Літературні переклади і видавничу справу;
6. Творення системи освіти українською мовою;
7. Популяризацію наукових знань;
8. Націє- і державотворення, публіцистику;
9. Активну громадську діяльність.

Свої дослідження у галузі молекулярно-кінетичної теорії, внутрішнього тертя газів, Пулюй підсумував у дисертації, захищеній у Страсбурзькому університеті 1876 р. Фундаментальні дослідження природи катодних променів, виконані Пулюєм на початку 1880-х рр. у Віденському університеті, здобули широке визнання: його монографію за цією тематикою Лондонське фізичне товариство видало у перекладі англійською мовою у серії, присвяченій найважливішим досягненням у різних галузях фізики того часу. На початку 1896 р. заклав основи науки про X-промені: визначив місце їх утворення і просторовий розподіл; відкрив йонізаційну здатність; пояснив їхню природу; отримав знімки найвищої якості з використанням трубки власної конструкції, що відкрило шлях широкому застосуванню X-променів у медицині.

В електротехніці Іван Пулюй відомий конструюванням освітлювальних ламп, які відзначались на електротехнічних виставках у Відні (1883) і Штайрі (1884). Опрацював теоретичні аспекти використання змінних струмів, зокрема електромагнітної індукції та самоіндукції в електричних мережах. Для цього застосував строгі математичні методи, якими вільно володів. Упродовж тривалого часу був державним експертом із проектування і побудови багатьох електростанцій. Заснував електротехнічне товариства у Празі (1888), обраний почесним членом Віденського електротехнічного товариства (1913).

Серед визнаних винаходів Пулюя є: ламповий вентиль для випрямлення змінних струмів; безпечна телефонна станція, запатентована у багатьох країнах; метод дегазації вакуумної техніки; безпечна електрична лампа для гірників; методи аналізу роботи 1-фазних і 3-фазних генераторів змінного струму.

У 1874-1875 рр. І. Пулюй викладав у Військово-морській академії у Фіюме, де сконструював прилад для вимірювання механічного еквівалента теплоти, який став широко відомим у науковому світі, відзначений медаллю на Всесвітній виставці в Парижі у 1878 р. і виставлений у 1907 р. у Національному музеї науки і техніки у Мюнхені. З 1884 р. - професор експериментальної і технічної фізики Німецької високої технічної школи у Празі, де започаткував курс лекцій з електротехніки з практичними заняттями (1885). У 1888-1889 рр. – ректор. Заснував окрему кафедру електротехніки в Німецькій політехніці в Празі, став її першим керівником (1902). Організував у Празі

допомогове товариство для студентів з обмеженими фінансовими можливостями, які студіювали електротехніку. За наукову та викладацьку працю відзначений орденом Залізної корони (1906) й орденом Франца-Йозефа (1916). У 1910 р. отримав титул державного радника. У 1916 р. одержав пропозицію зайняти посаду міністра освіти, відмовився за станом здоров'я.

У 1871 р. розпочалась співпраця Івана Пулюя та Пантелеймона Куліша над перекладом Біблії українською мовою, наслідком чого став вихід у світ чотирьох Євангелій, від Івана, Луки, Матвія і Марка. На той час Пулюй навчався на філософському факультеті Віденського університету, а перед цим, у 1865-1869 рр., – у греко-католицькій духовній семінарії у Відні. У 1880 р. з друкарні НТШ у Львові вийшло повне видання Нового Завіту перекладу Пулюя і Куліша. Повний переклад Біблії, виконаний П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм вийшов у світ 1903 р. При цьому Пулюй взяв на себе остаточне редагування тексту й складні перемовини з видавцем, британським Біблійним товариством.

Ще з гімназійних років Пулюй розумів першочергове значення рідної мови для свого народу. Саме він послідовно формував і відстоював усю систему освіти українською мовою, хоч більша частина його життя пройшла за межами Батьківщини. Розпочав з видання Молитовників мовою, зрозумілою для народу (відстоював фонетичний правопис). Згодом готував підручники для гімназій, розробляв термінологію, публікував свої наукові статті українською мовою у виданнях НТШ. З 1902 р. наполегливо добивався у міністерських керівників у Відні відкриття українського університету у Львові (позитивна міністерська ухвала була таки прийнята у 1912 р., однак не реалізована через воєнні обставини).

Для популяризації наукових знань з фізики й астрономії важливу роль відіграли науково-популярні брошури Пулюя “Непропаша сила” (видання 1979 і 1901 рр.) і “Нові і перемінні зьвізди” (видання 1881, 1901 і 1905 рр.).

Іван Пулюй опублікував близько 20 статей у різних виданнях, найбільше у газеті “Діло”, в яких послідовно відстоював національні інтереси українців. Зокрема, гостро засуджував політику російських властей щодо заборони української мови, у тому числі перешкод для поширення Біблії. З початком світової війни, коли здобуття українцями незалежності набирало реальних обрисів, Пулюй опублікував низку статей і брошур німецькою мовою, в яких обґрунтував необхідність створення самостійної української держави, яка стане ключем до миру і стабільності в Європі.

У всі періоди життя Пулюй активним у громадському житті, починаючи із заснування таємного товариства української молоді “Громада” у Тернополі. У 1965 р. заснував товариство українських богословів у Відні, також там став співзасновником студентського товариства “Січ”, у якому головував у 1872-1873 рр. Одним із перших став членом НТШ, а його дійсним членом обраний у 1899 р. Разом із І. Горбачевським у 1914 р. в Празі очолив Комітет допомоги біженцям з Галичини, окупованої Росією.

Ще за життя Івана Пулюя багато сучасників його високо цінували. Зокрема, Куліш назвав його “чоловіком-самоцвітом”. Прикметно, що австрійський професор Форманн у 1968 р. наголосив, що Пулюй належав до найвидатніших постатей науки кінця XIX – початку XX ст. Новим свідченням світового визнання Пулюя є фундаментальна монографія: М. L'Annunziata, “Radioactivity” (2016), у якій його ім'я вписане й належно поціноване серед імен найвидатніших фізиків. Безумовно, Пулюй належить до найяскравіших постатей світової науки та культури.

Література.

Р. Гайда, Р. Пляцко. Іван Пулюй. Життя і творчість: [Монографія]. – Вид. 2-е, уточнене й доповнене (1-е вид. – 1998). – Львів: НТШ, 2019. – 220 с.